

REKE BALKANA

// Rok Rozman

SOTOČJE REK VJOSE IN DRINOSA iz mesta Tepelene, kjer je prvo večje prodišče – za naše standarde veliko, a za Vjoso le majceno v primerjavi z desetkrat večjimi.

foto: Jan Pirnat

Balkan sem začel spoznavati tako kot večina med poletnimi letovanji na hrvaški obali. Tega sem se hitro naveličal in vedel sem, da mora biti le nekaj kilometrov v notranjosti mnogo več kot le ob topli slani vodi namrgodene množice. Kmalu sem ga doživel skozi šport: za zimske veslaške priprave smo si namreč pogosto izbirali izliv Krke na Hrvaškem in zaliv Boke Kotorske v Črni gori.

Ker nam je veslaške načrte pogosto prekrivala burja ali pa jugo, se nam je mnogih pokrajin uspelo »naužiti« kar na svoj lasten pogon, v teku. Čeprav meglene, so mi v spominu ostale prelepe slike gora nad morjem. Ko sem uvidel smiselno veslanje v smeri gibanja reke (kajak) in četverec pustil za sabo, pa se je začelo pravo raziskovanje dežel, kjer so doma strast, rakija, mnoge ptice in kar smo iskali mi –

divje reke. Sprva smo s prijatelji balkanske reke raziskovali zgolj iz lastne radovednosti in užitka. Ko smo dojeli, da se za vrhunsko kajakaško doživetje ni vsakič znova treba voziti na Korziko ali v francoske Alpe, pa so se nam na jugu odprla mnoga obzorja. Meni kot ornitologu še posebej. Z vsako odpravo proti jugu sem postajal bolj navdušen nad ohranjenostjo ekosistemov in zanimivim sobivanjem ljudi z živalmi.

Od mnogih polotokov, ki sem jih imel priložnost doživeti, je Balkan zagotovo daleč najbolj poseben. Če bi ga moral opisati z eno besedo, bi bila ta »pestrost«.

Na sorazmerno majhnem območju je doma več različnih kultur, narodov, zgodb, pokrajin, živalskih in rastlinskih vrst in obrazov kot kjerkoli drugje, kjer sem potoval. Ves čas je na našem pragu in morda se zato njegovega bogastva pogosto ne zavedamo dovolj.

ZANIMIVOSTI

Reka Morača:

dolžina: 113 km

jezovi: brez jezov, trenutno načrtovanih 13 jezov

Reka Vjosa:

dolžina: 270 km

izvir: v Grčiji, kjer teče čez izjemno globok kanjon Aaos, potem se razliva v dolinah Albanije

jezovi: brez, trenutno načrtovanih 33 jezov

Reka Soča:

dolžina: 138 km

jezovi: 7

Reka Zrmanja:

dolžina: 79 km

jezovi: 1

zanimive reke: Sava, Soča, Zrmanja, Mrežnica, Sana, Una, Unac, Neretva, Ugar, Tara, Bukovica, Radika, Mala Reka, Valbona, Osumi, Vjosa, Langarica, Bence

REČNE IN ORNITOLOŠKE POSLASTICE

Bolj ko smo svoje podvige širili proti jugu in bolj ko nam je doživetje pomenilo preveslanje celotne reke in ne le odseka z največ brzicami, več novih vrst sem opazil. Ko reka priteče iz globokega kanjona v ravnino in s seboj prinese ves kamninski material, s tem ustvari izjemen ekosistem – prodišča. Albaniske reke so prava poslastica v tem pogledu, med njimi pa je najbolj posebna Vjosa. Zadnja nezajezena velika evropska reka priteče iz globokih kanjonov v Grčiji in ustvarja ogromna, tudi po dva in več kilometrov široka prodišča. Kajakaštvo na njej je bolj splavarjenje kot veslanje, a nič zato, adrenalin tam nadomesti nenehno dogajanje nad tabo. Ptičji svet je zares bogat. Nič hudo presenetljivega ni, če v enem dnevu lahko opaziš več divjih kolonij navadne čigre (*Sterna hirundo*), posamezne pare prlivk (*Burhinus oedicephalus*), čebelarji (*Merops apiaster*) so tam tako vsakdanja kulisa, v mrtvih rokavih vodomci (*Alcedo atthis*), z njimi si obrečne

peščene stene delijo breguljke (*Riparia riparia*), pogoste so rdeče lastovke (*Cecropis daurica*), pogled visoko v nebo pa pritegnejo priložnostni egiptovski jastreb (*Neophron percnopterus*), planinski orel (*Aquila chrysaetos*), kačar (*Circaetus gallicus*) in še mnoge druge ujede.

REKA VJOSA VEDNO PRESENEČA

Leto za letom se vračam na Vjoso, ki me pričaka s popolnoma novimi prizori, s čimer mi postaja jasno, da reka nima le toka vode, pač pa tudi tok sedimentov. Enormne količine proda, ki so bile nekdaj prepadne stene sotesk in visokih gora, tvorijo dno doline in strugo reke. Reka teče po desetine metrov globokih nasipih proda, njihovo površino pa z vsako povodnjijo premika v valovih vse do morja. Izjemen proces, ki ni lep le za oko, pač pa izjemno pomemben za mnoge ekosisteme in ljudi. V debelih nanosih proda so ogromne zaloge kakovostne podtalnice, prostorčki med kamni so

NAVADNA ČIGRA

(*Sterna hirundo*)

foto: Darinka Mladenović

SIVA PASTIRICA
(*Motacilla cinerea*)
foto: Milan Cerar

Avtor prispevka v kanjonu reke Osumi, imenovanem Skrapar: Albanija je izjemno bogata z rekami, ki v debele plasti apnenca vrezujejo svoje ozke soteske.

foto: Jan Pirnat

Reka **VJOSA** v zgornjem toku pri kraju Kanikol. Čeprav brez večjih brzic, sta hitrost toka in s tem transport sedimentov, ki prihajajo iz globokih kanjonov v Grčiji, izjemna.

foto: Jan Pirnat

REKA MORAČA ima pred Podgorico zanimiv kanjon, ugreznjen v okoliške plasti konglomerata. Zanimiv ekosistem, ki je značilen za to reko, nudi mnoge življenjske prostore, ki jih ne najdemo nikjer drugje.

foto: Jan Pirnat

ZANIMIVE VRSTE PTIC:

navadna čigra
(*Sterna hirundo*),

prlivka
(*Burhinus oedicephalus*),

povodni kos (*Cinclus cinclus*),

siva pastirica
(*Motacilla cinerea*),

kodrasti pelikan
(*Pelecanus crispus*),

vodomec (*Alcedo atthis*),

rdeča lastovka
(*Cecropis daurica*),

kratkonogi skobec
(*Accipiter brevipes*),

egiptovski jastreb
(*Neophron percnopterus*),

planinski orel
(*Aquila chrysaetos*) in

mali martinec
(*Actitis hypoleucos*).

dom mnogim posebnim vrstam. Ko uvidiš »jasnejšo« sliko, je prav preprosto: reka kot vektor prinaša sedimente z gora v nižino, po reki navzgor pa mnoge selivske vrste rib prenašajo hranilne snovi, ki sicer zelo redko nasprotujejo gravitaciji. Kako domiselna izmenjava snovi, povezuje gora in morji! Kar je najbolj fascinantno, pa je to, da reka za svoje delovanje v polni moči ne potrebuje prav nobene pomoči ali vmešavanja. Ljudje moramo le sprejeti svojo nemoč in se umakniti.

BALKAN RIVERS TOUR 2017

Na lanskem, drugem Balkan Rivers Touru smo z družino kajakašev iz cele Evrope preveslali črnogorsko Moračo od izvira visoko v gorah Rzače vse do Skadarskega jezera pa prek jezera v reko Bojano in po njej vse do morja. Kakšno doživetje! Osem dni veslanja po divjih rečnih in jezerskih ekosistemih! Kar 200 kilometrov veslanja z 940 metri višinske razlike, ne da bi enkrat samkrat nosili čolne na ramah mimo jezu. Vau! Za doživetje take divjine se moraš običajno odpraviti na zahod Britanske Kolumbije, na Aljasko ali pa na skrajni jug Patagonije. Mi pa imamo to pred pragom in le

nekaj ur vožnje proti jugu. Ta veslaška izkušnja mi je nazorneje prikazala procese v naravi kot pet let študija biologije. Preprosto si ne moreš kaj, da ne bi opazil, kako reka zori, kako se ob njej menjajo ekosistemi in z njimi flora in favna. Ptice je kljub še vedno prisotnemu nezakonitemu lovu veliko, predvsem pa je velika njihova pestrost. Vsak dan smo srečevali različne vrste: v zgornjem toku povodne kose (*Cinclus cinclus*) in sive pastirice (*Motacilla cinerea*), v srednjem toku male martince (*Actitis hypoleucos*), vodomce in prve rečne galebe (*Chroicocephalus ridibundus*), ko pa smo za sabo pustili Podgorico in nadaljevali v izliv Morače in prek Skadarskega jezera v reko Bojano, smo ostali odprti ust. Kot v dokumentarcu iz Evergladesa smo bili priča kolonijam sivih (*Ardea cinerea*) in malih belih čapelj (*Egretta garzetta*), celim jatam kormoranov (*Phalacrocorax carbo*), kolonijam pritlikavih kormoranov (*Microcarbo pygmaeus*), jatam mnogoterih rac in pobrežnikov, preleteli so nas celo mogočni kodrasti pelikani (*Pelecanus crispus*), nad nami so krožile bele štorke (*Ciconia ciconia*), rjaste kanje (*Buteo rufinus*), postovke (*Falco tinnunculus*), kratkonogi skobci (*Accipiter brevipes*), visoko na nebu so lovili žuželke glasni čebelarji, da o jatah

Veslači pod jezo Podselo, prvim v verigi sedmih jezov **NA SOČI**. Ta jez je leta 1939 pregradil dotlej prosto tekočo smaragdno lepoto, potopil sotočje z Idrijco in neverjetna korita.
foto: Jan Pirnat

Reka za svoje delovanje v polni moči ne potrebuje prav nobene pomoči ali vmešavanja.

PRODIŠČE REKE VJOSE nad sotesko Kalivach. To orjaško prodišče je drugo po velikosti na tej reki. Če se načrti za izgradnjo velike HE na koncu soteske ne zaustavijo, bo celotna ravnica pod 50 metri vode.

foto: **Roland Dorozhani**

MALI MARTINEC
(*Actitis hypoleucos*)
foto: **Matej Vranič**

breguljk in vse številčnejših galebih bliže morju niti ne govorim. Ko smo polni doživetij in ponosni na akcijo z razlogom (na Morači načrtujejo gradnjo 13 jezov, na Skadarskem jezeru bi radi velik del obale spremenili v luksuzno letovišče, delta Bojane pa je pod vse večjim pritiskom razvoja) zaveslali v morje, smo vsi skupaj dojeli, kaj pomeni živa reka in kako obilno življenje lahko podpira kljub mačehovskemu odnosu do nje.

SKORAJ NI VEČ REK BREZ JEZOV

Tovrstna doživetja so pravo potovanje skozi čas. Ko se zamisliš, da so bile še pred dobrimi 100 leti mnoge reke videti tako, si ne moreš kaj, da se ne bi zgrozil nad človeško agresijo nad naravo. Ne vem točno, kdaj se nam je kot ljudem zalomilo pri odnosu do rek, a vem, da v obdobjih pred tem reke niso predstavljale grožnje, pač pa so bile skrivnostne, strahospoštovanja vredne prijateljice, ki so nam prinašale hrano in rodovitno prst. Danes nam

ni več dovolj, da so vse reke ujete za nasipi, da so velika prodišča le še zgodovina. Ne, danes je vsaka reka, ki teče prosto, predstavljena kot reka, ki teče v prazno.

Prav vse reke, po katerih sem veslal na Balkanu, so danes ogrožene z jezovi. Neštetim ogroženim vrstam, med njimi tudi pticam, so divje reke zadnje pribežališče. Če še te izginejo pod akumulacijami, pticam ne bodo pomagale niti peruti, saj ne bodo imele več kam leteti. Zato ne čakajmo na vlade, velike organizacije ali čas, ki bo rešil te kraje. Stopimo skupaj in dajmo vplivnežem vedeti, da so ti kraji zadnje, kar je ostalo od divje rečne narave, in da si zaslužijo ostati prvobitni. Kompromis so trajnostni turizem, manjša poraba energije in premišljena poraba surovin. Prva priložnost, kjer lahko podpora izrazite s svojo prisotnostjo, pa je Balkan Rivers Tour 3, ki bo potekal med 7. septembrom in 8. oktobrom med Albanijo in Slovenijo. Se vidimo ob reki!

NERETVA, ki izvira visoko v gorah Bosne in Hercegovine, je močno obremenjena z velikimi akumulacijami in onesnažena z odlakami mest.

foto: **Jan Pirnat**